

Berlinov postoj k otázke primárnosti slobody

Magdaléna Steinhauser Wesserlová¹

¹ Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta, Katedra filozofie; Tajovského 40, Banská Bystrica 974 11; magdalena.wesserlova@umb.sk

Grant: 1/0496/18

Název grantu: VEGA: Rôzne podoby chápania negatívnej slobody v súčasnej (liberálnej) politickej filozofii

Oborové zaměření: AA – Filozofia a náboženstvo

© GRANT Journal, MAGNANIMITAS Assn.

Abstrakt Článok sa venuje objasneniu pozície hodnoty slobody v systéme hodnôt u Isaiaha Berlina. Ústrednou myšlienkou je preskúmanie primárnosti hodnoty slobody, pretože je hodnotou, ktorej Berlin vo svojej práci venuje najväčšiu pozornosť. Sloboda predstavuje pre neho základný a smerodajný faktor uvažovania o svete. Keďže odhaliť dôvody akcentu hodnoty slobody je možné len prostredníctvom analýzy základných črt hodnotového pluralizmu, článok sa usiluje o vymedzenie najvýznamnejších charakteristík Berlinovej etickej teórie. Zámerom štúdie nie je len analýza a interpretácia hodnotového pluralizmu ako morálnej štruktúry, ale jej cieľom je poukázať aj na prejav pluralizmu v sociálno-politickej realite. Obsah článku je preto koncipovaný ako analýza hodnotového pluralizmu napomáhajúca vymedzeniu postaveniu slobody v Berlinovom koncepte z teoretickej aj praktickej perspektívy.

Kľúčová slova Isaiah Berlin, sloboda, hodnotový pluralizmus, neredukovateľnosť, nezlučiteľnosť, nesúmerateľnosť

1. ÚVOD

V mnohých spoločnostiach existuje množstvo hodnôt, ktoré nemožno obmedziť na jediný princíp, ani na univerzálnu trvalú kombináciu hodnôt pre všetkých ľudí. „Primerané“ súperenie medzi hodnotami je však oveľa viac závislé od okolností (nielen z hľadiska spoločenského, ale i v individuálnej sfére) než predpokladajú rôzne morálne, politické alebo náboženské „racionalistické“ koncepcie.

Hlavným cieľom štúdie je poukázať na to, čo považujem za ťažisko Berlinovho pohľadu na slobodu, a to na hodnotový pluralizmus. Nechcem však primárne poukazovať na správnosť či slabé miesta Berlinovej teórie hodnotového pluralizmu. Mojmým zámerom je ukázať Berlinove stanovisko k tomuto problému vo všeobecnom rámci. Okrem toho sa chcem pozrieť prostredníctvom prezentovaných názorov na hodnotu slobody, ktorú vnímam ako základný a smerodajný faktor Berlinovho uvažovania o fungovaní sociálno-politickej oblasti.

Ústrednou myšlienkou štúdie je ukázať hodnotu slobody v Berlinovom hodnotovom pluralizme predstavenom v eseji *Dva pojmy slobody*. Cieľom je analyzovať a popísať pozíciu hodnoty slobody, pretože je hodnotou, ktorej Berlin venuje najväčšiu pozornosť. Obsah práce je koncipovaný do dvoch častí. V prvej časti sa venujem vysvetleniu Berlinovho pluralizmu. Druhá časť je

zameraná na pozíciu hodnotového pluralizmu v sociálno-politickej sfére.

2. VÝZNAM HODNOTY PLURALIZMU

„Pluralita hodnôt“ je termín, ktorý Berlin používa v skrátenej podobe ako pluralizmus. V jeho najslávnejšej eseji píše: „*Pokiaľ, ako sa domnievam, sú ľudské ciele mnohé a nie všetky sú vzájomne kompatibilné, potom možnosť konfliktu a tragédie nemôže byť úplne vylúčená z ľudského života, či už z osobného alebo zo spoločenského.*“ (Berlin, 1969, s. 29). Akcentovaním plurality – rozmanitosti hodnôt a cieľov sa podľa mňa Berlin neodlišuje ničím jedinečným od iných pluralistov. C. Aarsbergen-Ligtvoet si napriek tomu všimla, že Berlin dáva myšlienke pluralizmu iný rozmer. Odlišuje sa tým, že akcentuje konfliktnosť vznikajúcu medzi hodnotami a cieľmi. Ľudia sú totiž konfrontovaní s hodnotovými konfliktami v ich životoch (Aarsbergen-Ligtvoet, 2006, s. 12).

Na základe mnohosti a početnosti konfliktných hodnôt v ľudskom živote nemožno zdôrazňovať, že by jedna spomedzi všetkých hodnôt zastávala dominantnú pozíciu v spoločenskom konaní. Ani sloboda nie je výnimkou (Berlin, 1999a, s. 276). Umiestnenie úrovne dôležitosti slobody závisí od rozhodnutia konkrétneho človeka. Zároveň je však determinantom jeho rozhodnutia fakt, že na výber má len obmedzené množstvo alternatív. Nestačí tak, aby rozpoznal neistotu neobmedzeného rozsahu slobody prítomnej v jeho pluralizme. Človek by si mal uvedomiť, že sloboda môže čeliť aj rôznym iným spoločenským normám a hodnotám. To, že sa človek snaží neustále dosahovať slobodu ešte nijak nedokazuje jedinečnosť a dôležitosť tejto hodnoty. Podľa Berlina nadobudnutie slobody, nijak nenapomáha ani zisku iných hodnôt, napríklad rovnosti či spravodlivosti. Priamo z toho nevyplýva ani akékoľvek usporiadanie týchto hodnôt. Neuchopí sa tým ani ľudské šťastie a nedosiahne pokoj svedomia. Ba dokonca sa zdá, že samotné zabezpečenie nezávislosti jednotlivca je vybudované na predpoklade jej upretia u jedného alebo viacerých osôb¹ (Berlin, 1999a, s. 223). Z toho dôvodu sa domnievam, že najdôležitejším bodom Berlinovho pluralizmu je jeho presvedčenie, že nemôže existovať jedna správna alebo akási jednotná vízia dobra alebo morálky. Zároveň tým kritizuje monistické teoretické koncepcie hovoriace o jednej najvyššej hodnote alebo kombinácii hodnôt, ktoré sa javia byť ako najmorálnejší, najrozumnejší alebo najsprávnejší spôsob vedenia (najmä) sociálno-politickeho života. Okrem toho z Berlinových slov

¹ Ako keby sa tým pôvodný zmysel slobody vytrácal. Obsahová kompozícia tohto pojmu akoby bola vytvorená prostredníctvom antinómii (Berlin, 1999a, s. 223).

vyplýva, že uznanie názorov nepripúšťajúcich pluralitu hodnôt podporuje postoje smerujúce k extrémizmu. Berlin podľa mňa bráni hodnotový pluralizmus a podporuje názory o existencii väčšieho počtu heterogénnych hodnôt, ktoré nemožno nahradiť jedným princípom alebo akousi univerzálnou kombináciou hodnôt vzťahujúcou sa na každého jedného človeka. Dodáva, že v reálnom svete človek stojí tvárou v tvár medzi koncami rovnako konečnými a čelí rovnako absolútnym nárokom, pričom výber jedných nutne znamená obetovanie iných (Berlin, 1969, s. 28). Ak však ľudia uznávajú nezmieriteľnosť rôznych hodnôt a dokážu prijať to, že niektoré hodnoty majú pre človeka väčší význam ako iné, tak dokážu pochopiť i oceniť významnosť slobody voľby. Pretože: „*Keby totiž mali istotu, že v nejakom dokonalom stave uskutočnitelnom ľuďmi na zemi by sa žiadne ciele, o ktoré sa usilujú, nikdy nedostali do sporu, tak by nutnosť a trýzeň voľby zmizla a spolu s ňou aj kľúčový význam slobody voľby.*“ (Berlin, 1999a, s. 275). Na základe týchto slov sa mi Berlinova morálna teória javí byť pomerne jasná. Myslím si však, že naráža na nemožnosť určenia toho, aké množstvo „objektívnych“ hodnôt existuje. Problém vidím aj v nemožnosti ich pomenovania, aj v nemožnosti určenia štandardov, ktoré musí daná hodnota (alebo skôr „subjektívna“ fantázia)² splniť, aby sa stala hodnotou. Z toho dôvodu nemožno žiadnu (možno ani tú známejšiu) hodnotu privilegovať.

Podľa môjho názoru Berlin odmieta prisilné preferovanie jednej alebo viacerých hodnôt z dôvodu obáv pred vytvorením negatívnych konzekventov v sociálno-politickej sfére. Proti Berlinovej koncepcii pluralizmu³ sa tak črtajú viaceré námietky. Napríklad Robert B. Talisse hovorí o tom ako sa hodnotový pluralizmus môže prekrývať z hodnotovým monizmom. Oba tieto pohľady pritom nemusia byť vo vzájomnej opozícii. Dodáva tiež, že aj najvýznamnejší obhajcovia slobody⁴ boli hodnotovými monistami. Hodnotový monizmus totiž neznamená jednoznačnú podporu sklonov ku tyranii. Tyrania je závislá len od hodnôt konkrétnych tyranov, nie od koncepcie povahy hodnoty (Talisse, 2015, s. 1066).

Navzdory akýmkoľvek kritikám a morálnym či politickým koncepciám Berlin podľa mňa preferuje hodnotový pluralizmus, ktorý sa neskôr javí ako vplyvná filozofia morálky.⁵ Ako sa ukazuje, morálny pluralizmus tak získava na dôležitosť pred morálnym monizmom. V Berlinovom pluralizme však nemôžu byť hodnoty zaradené ani do žiadnej univerzálne platnej hierarchie bez ohľadu na kontext (na rozdiel napríklad od dvoch Rawlsových zásad sociálno-ekonomickkej spravodlivosti, ktoré stanovujú trvalú prioritu slobody nad rovnosťou). Berlinova perspektíva odmieta tvrdenia väčšiny tradičných morálnych a niektorých moderných škôl, že akákoľvek dobre postavená morálna teória musí byť schopná vytvoriť stálu hierarchiu svojich hodnôt alebo zásad, aby „racionálne“ vyriešila praktické konflikty. Berlin teda nielenže odmieta morálny monizmus, odmieta i vytváranie univerzálne platných axiologických štruktúr. Domnievam sa, že jeho názory týkajúce sa hlavnej podstaty

tejto problematiky by (v zjednodušenej podobe) bolo možné zhrnúť do troch bodov,⁶ ktoré predstavím v nasledujúcich častiach.

2.1 Neredukovateľnosť

Keďže sú dobrá a hodnoty (prítomné v ľudskom živote) rozmanité, nie je možné niektoré (ak vôbec nejaké) z nich redukovat' na iné. Rovnako nemožno jedny odvodiť od druhých. Berlin hovorí, že je to preto, lebo ľudský „...*život a myslenie sú determinované fundamentálnymi morálnymi kategóriami a pojmami, ktoré [...] sú súčasťou [...] bytia, myslenia a vedomia vlastnej identity; sú súčasťou toho, čo z nich robí ľuďmi.*“ (Berlin, 1969, s. 30). Berlin podľa mňa nielenže pripúšťa a každej osoby diferentný „rebríček“ a rozdielnu preferenciu hodnôt, ale akcentuje i jeho potrebu a zachovanie.⁷ Preferovanie určitej hodnoty (alebo skupiny hodnôt) je totiž u každého človeka rozdielne, navyše sa môže v priebehu jeho života meniť. Dôvod vidím aj v tom, že životy osôb sú rozdielne a neustále sa vyvíjajú. Každý má totiž iné životné priority. Aj myslenie človeka sa odvíja od individuálnej skúsenosti a individuálnej schopnosti uvažovať o veciach. Z toho dôvodu bude diferentná aj preferencia jednotlivých hodnôt u konkrétneho subjektu. Ak sa teda jedná o väčší počet ľudí, tak sa v otázkach cieľa alebo zmyslu života nutne rozchádzajú. Okrem toho je potrebné opäť zdôrazniť, že objektívnych hodnôt je veľa.⁸ Vyplýva z toho, že existuje celá rada konkurujúcich koncepcií vedenia života, čo spôsobuje nevyhnutný morálny konflikt – konflikt hodnôt. Neznamená to však, že je prípustné hodnoty redukovat'. Berlin píše: „...*pokiaľ je sloboda jednotlivca pre ľudské bytosti neredukovateľný cieľ, potom by o ňu nikto nemal byť pripravený – tým menej by sa z nej niektorí mali tešiť na úkor ostatných.*“ (Berlin, 1999a, s. 222). Je rozdiel preferovať niektoré hodnoty viac ako iné a redukovat' hodnoty ako také. Hodnoty sú konečné. Samotné hodnoty nemožno zmenšovať a prevádzať na iné. Mení sa len ich pozícia v systéme hodnôt v závislosti od konkrétnej osoby. Z uvedeného vyplýva, že ľudia sa nemôžu vzájomne dohodnúť, na dominantnej hodnote v spoločnosti, napríklad na slobode. Výsledkom by bol chaos. Spoločný konsenzus by nemohol byť vyslovený ani v prípade hodnoty rovnosti. Uniformita by spôsobila stagnáciu spoločnosti. V podobnom duchu by sa mohlo pokračovať aj v prípade iných hodnôt. V spoločnosti je preto potrebné nachádzať alebo budovať cesty, aby ľudia s odlišnými názormi a prioritami (existujúci v rovnakom politickom priestore) dokázali žiť vo vzájomnej úcte, v mieri a aby nedochádzalo k zbytočnej podpore chaosu. Myslím si, že Berlin bol zástanca myšlienky, že je možné pochopiť a zvládať takto vnímanú pluralitu a neredukovateľnosť hodnôt len v spoločnosti, ktorá rešpektuje individuálnu slobodu.

2.2 Nezlučiteľnosť

Druhý bod nadväzuje na predchádzajúce myšlienky. Zdôrazňuje, že nie je možné skombinovať hodnoty a dobrá do trvalých „balíčkov hodnôt“ univerzálne platných pre všetkých ľudí, pretože ich dobrá a ich hodnoty sú často vzájomne nezlučiteľné. Hodnoty preto nemožno radiť do žiadneho súvislého celku. Berlin hovorí: „...*nie všetky dobré veci – tým menej potom všetky ideály ľudstva – sú zlučiteľné.*“ (Berlin, 1999a, s. 274). Z toho dôvodu dodáva, že napríklad: „...*spravodlivosť a veľkorysosť, verejná a súkromná lojalita, požiadavky génia a nároky spoločnosti môžu prerásť do*

² O subjektívnej fantázii hovorím preto, lebo sa domnievam, že človek nedokáže poznať všetky hodnoty. Človek si niektoré javy a vzťahy medzi nimi nevedomuje. Niektoré jeho predstavy sa môžu pohybovať na úrovni iracionálnych fantázií, pričom v skutočnosti ide o hodnoty, ktoré je však (možno obmedzením tejto doby) problém pomenovať.

³ Na tomto mieste používam „pluralizmus“ ako kontrast k monizmu, na opis a tvrdenie o množstve objektívnych hodnôt. Nepoužívam pluralizmus na to, aby som opisovala politický program tolerancie.

⁴ Za najodhadenejších obhajcov slobody z „monistického tábora“ považuje Immanuel Kanta, Johna. S. Milla či Ronalda Dworkina.

⁵ Viac o vplyve hodnotového pluralizmu je možné dočítať sa v práci Matthew J. Moora *Pluralism, Relativism, and Liberalism* z roku 2009.

⁶ Delenie, ktoré som použila na zatriedenie hlavných bodov Berlinovho pluralizmu, je inšpirované myšlienkou J. Graya vychádzajúcou z práce *Where Pluralists and Liberals Part Company* (Gray, 1998, s. 20).

⁷ Zachovaním mám na mysli, že nie je prípustné podnecovať unifikáciu diferentných hodnotových systémov.

⁸ Okrem toho, že je objektívnych hodnôt veľa, ich počet by mal byť konečný, hoci nie je známy. Berlin nikdy tieto hodnoty nepomenoval.

intenzívneho konfliktu.“ (Berlin, 1969, s. 28). Morálny boj sa totiž neuskutočňuje medzi dobrom a zlom, ale medzi dobrom a dobrom, respektíve medzi výberom jednej hodnoty a (pre niekoho rovnako významnej) druhej hodnoty. C. Aarsbergen-Ligtvoet dodáva, že dôvod nezlučiteľnosti hodnôt a dohier zvyčajne spočíva v obmedzeniach času, priestoru, prostriedkov či zdrojov (Aarsbergen-Ligtvoet, 2006, s. 13). V tomto bode s ňou musím súhlasiť, pretože nemožno viesť dva alebo viaceré životy súčasne. Nemožno disponovať (alebo vedieť narábať) všetkými dostupnými prostriedkami. Podľa Aarsbergen-Ligtvoet to znamená, že človeka obmedzuje nielen obmedzený čas (deň má predsa len dvadsaťštyri hodín), ale i to, že človek nemôže byť v daný moment na viacerých miestach. Iným obmedzením je i to, že väčšina ľudí (rovnako aj vlád či rôznych iných organizácií) má pre svoje aktivity len obmedzené prostriedky. Prekážky, s ktorými sa človek (alebo akákoľvek organizácia) musí vyrovnávať a diferencie medzi ľuďmi vedú k hodnotovým konfliktom. Z toho dôvodu sa človek nemôže podieľať na všetkom, rovnako ako nemá dostatočné zručnosti, schopnosti a vedomosti na vykonávanie každej jednej možnej činnosti. Je potrebné si vybrať. Avšak nezlučiteľnosť hodnôt nemusí viesť k ťažkým dilemám v rozhodovaní medzi nimi, v prípade ak je jasné, ktorá z hodnôt (z ktorých si môže človek vybrať) je lepšia alebo výhodnejšia. Ako príklad autorka použila učiaceho sa študenta. Po niekoľkých vyčerpujúcich hodinách štúdia si chce dať študent oddych, chce ísť na víno s priateľmi. Rozhoduje sa však pokúšaniu odolať, pretože má nasledujúci deň skúšku. V tomto momente nastáva konflikt hodnôt, skutočná dilema, ak sú obe hodnoty pre daného človeka rovnako atraktívne, a najmä rovnako dôležité (Aarsbergen-Ligtvoet, 2006, s. 13). Berlin totiž zdôrazňuje, že existuje mnoho objektívnych cieľov, teda veľa konečných hodnôt (vrátane tých, ktoré sú nezlučiteľné s inými), ktoré človek alebo rôzne spoločnosti⁹ očakávajú. Každá z týchto osôb (alebo spoločností, či skupín) však môže byť konfrontovaná so vzájomne konfliktnými cieľmi, ktoré nie je možné kombinovať, ale ktoré sú rovnako konečné a rovnako objektívne (Berlin, 1992, s. 109). Podľa môjho názoru načrtnutý nesúlad vyjadruje tiež to, že v živote nie všetky hodnoty (alebo rôzne prioritné hodnoty) môžu vzájomne koexistovať. V situácii, kedy je potrebné rozhodnúť sa, je potrebné niečo obetovať.

2.3 Nesúmerateľnosť

Posledným bodom podieľajúcim sa na vyjadrení podstaty Berlinovho pluralizmu je nesúmerateľnosť. Ako poznamenáva C. Aarsbergen-Ligtvoet, ide o pojem, ktorý v rámci konkrétneho hodnotového systému môže odkazovať na hodnoty, ktoré sú považované za rovnako dôležité, pričom na vyriešenie takéhoto konfliktu nie je stanovená žiadna vyššia hodnota, ani žiadne iné kritérium (Aarsbergen-Ligtvoet, 2006, s. 12). Berlin uvádza, že ak nemáme žiadnu o dokonalom súlade pravých hodnôt, musíme sa v tejto záležitosti opierať len o empirické poznanie, avšak to nám nedáva „...žiadnu oporu pre predpoklad [...], že všetky dobré veci sú navzájom zmieriteľné. Svet, [...] nás stavia pred voľbu medzi rovnako neredukovateľnými cieľmi a rovnako absolútnymi nárokmi, kedy realizácia jedných musí nutne viesť k obetovaniu druhých.“ (Berlin, 1999a, s. 275). Preto si myslím, že v tomto bode stretý rôznych dohier a hodnôt nie je možné vyriešiť na základe ani medziľudského konsenzu, ani schopnosti človeka uvažovať o nich. Neexistuje ani žiadny súbor princípov či hodnôt, na ktorom by sa podieľali všetci ľudia, pričom by nejakým spôsobom pomohol vyriešiť tento druh konfliktu. Chcem tým vyjadriť, že hodnoty, akými sú napríklad hodnota slobody alebo rovnosti nemožno porovnávať. Ich pozíciu v systéme hodnôt nemožno jednoznačne

určiť, nemožno stanoviť ani ich klady a zápory. V tomto prípade nepomôže ani vyslovenie akejsi spoločenskej zhody. Z toho dôvodu Berlin píše: „Mysliet si, že všetky hodnoty je možné naniest' na jedinú škálu tak, že jednoduchým nahliadnutím je možné zistiť [tú] najvyššiu [z nich], sa [...] javí ako sprenevera [...] poznania, že ľudia konajú slobodne.“ (Berlin, 1999a, s. 278). Berlin teda nepoukazuje len na diametrálnu odlišnosť medzi jednotlivými dobrami a hodnotami, čo je dôvod ich nezlučiteľnosti a ich neporovnateľnosti. Podľa mňa aj v tomto bode zdôrazňuje i to, že každý človek môže mať svoju intrapersonálnu hierarchiu dohier a hodnôt, hoci unifikovať rebríček hodnôt nemožno, napríklad na celú spoločnosť. Rovnako nemožno určiť, či je konkrétna hodnota pre ľudí užitočná a dobrá alebo naopak. Hodnoty majú neutrálny charakter. Aj to dokazuje, že ani v slobode, ani v žiadnej inej hodnote nemusí človek nájsť primárnu a pre svoje bytie zásadnú hodnotu. Berlin používa ako príklad egyptského roľníka, pre ktorého nie je sloboda prvoradou a životne nevyhnutnou hodnotou. Slobodu síce potrebuje, ale postačí mu len základná, ktorou musí disponovať každý človek bez ohľadu na sociálnu, politickú či ekonomickú pozíciu. V živote roľníka majú prioritu iné hodnoty, pretože jeho potreby sa od iného človeka odlišujú (Berlin, 1969, s. 4). Neznamená to však, že pre inú skupinu ľudí nemôže byť určitá hodnota (napr. sloboda) smerodajná. Ba dokonca môže byť táto hodnota (alebo skupina hodnôt) spoločne zdieľaná, pretože je spojená so špecifickými potrebami spoločnosti. Hoci sú takýmto spôsobom niektoré hodnoty ľuďmi zdieľané, neznamená to, že hodnotový rebríček majú totožný. Zdieľané hodnoty môžu, no nemusia byť pre skupinu ľudí rovnako významné. Každá osoba je ovplyvňovaná rozdielnymi životnými okolnosťami. Z toho vyplýva, že systémy hodnôt môžu byť vyskladané rôzne, len niektoré hodnoty sú zdieľané spoločne. Aj vďaka tomu sa v spoločnosti tvoria určité normy, ktoré umožňujú existenciu vo svete, v ktorom žijú ľudia s odlišnými – konfliktnými cieľmi.

2.4 Dôsledky

Berlin na týchto troch bodoch jasne ukazuje svoju náklonnosť k hodnotovému pluralizmu. Podľa môjho názoru za najzaujímavejšiu črtu Berlinovho hodnotového pluralizmu je možné považovať práve jeho tretiu charakteristiku. Okrem toho, že táto vlastnosť poukazuje na neexistenciu žiadnej najvyššej hodnoty, odhaľuje i to, že neexistuje ani žiadna správna morálna pozícia. Nejde však o vyjadrenie morálneho relativizmu. Ako dodáva Berlin: „existuje viacero ideálov, pretože existuje množstvo kultúr a temperamentov [...] existuje množstvo hodnôt, ktoré ľudia môžu a hľadajú, a [...] tieto hodnoty sa líšia.“ (Berlin, 1998).¹⁰ Primárnosť konkrétnej hodnoty a interpretácia hodnôt tak podľa mňa závisia od životnej situácie, od sociálno-politického kontextu či prijatia náboženskej alebo estetické koncepcie danej spoločnosti a konkrétneho človeka v nej. Z toho dôvodu ako Berlin poznamenáva, nie je vylúčený konflikt či už v spoločnosti alebo konflikt v osobnom živote človeka. Vďaka tomu nadobúda významnosť voľby medzi nárokmi človeka, čím zároveň získava dôležitú úlohu aj sloboda v jej individuálnej aj spoločenskej podobe (Berlin, 1999a, s. 276).

Základ bodu 1.3 (nesúmerateľnosti) sa nachádza podľa môjho názoru v spôsoboch jednotlivcov zaoberať sa praktickými kontextami. Ide o to, že Berlinove chápanie ľudskej prirodzenosti je aj napriek genetickým a kultúrnym rozdielom, čiastočne zdieľané všetkými osobami. Zároveň však každý jeden človek má mať istú mieru slobody voľby žiť ako sám chce. Vďaka pluralite pohľadov na

⁹ Môže sa jednať o rôzne skupiny v rámci tej istej spoločnosti, taktiež o celú cirkev či rasy, prípadne aj o jednotlivcov v rôznych časových obdobiach.

¹⁰ Berlin odmieta relativizmus. Zdôrazňuje, „...že viacnásobné hodnoty sú objektívne, sú súčasťou esencie ľudstva skôr než svojvoľné stvorenie subjektívnych ľudských predstáv.“ (Berlin, 1998).

vnímanie sveta a celkovej odlišnosti prežívania rôznych situácií, tak vzniká diferenciacia aj v ľudských potrebách a postojoch. Deje sa tak v závislosti od „kontextu“ ich života. Niektoré potreby a postoje ľudia vzájomne zdieľajú. Napriek zdieľaniu určitých názorov sa v komunite môže k spoločne zdieľaným potrebám pristupovať rôzne (prípadne len s určitými diferenciami). Každopádne na tomto základe ľudia v jednotlivých spoločnostiach často stanovujú (nielen na osobnej úrovni, ale i na celospoločenskej) „to dobré“ a „to zlé“, zdôrazňuje Berlin (Berlin, 1999a, s. 276). Ide však o slobodnú voľbu hodnôt, na základe ktorých sa utvárajú vzájomne zdieľané spoločenské normy. Z toho dôvodu vnímame napríklad odsúdenie otroctva, elimináciu týrania či nutnosť výchovy malých detí za potrebné a správne, hoci tým pripúšťame obmedzenie slobody. „...naše riešenie týchto problémov sa zakladá na našej vízii naplneného ľudského života [...], ktorou sme vedome či nevedomky vedení.“ (Berlin, 1999a, s. 276). Zdá sa mi, že Berlin takéto obmedzenie slobody ochotne pripúšťa, keďže sa jedná o obmedzenie na základe zdieľaných hodnôt, teda spoločensky prijateľného „dobrá“, respektíve „zla“. Avšak v inej spoločnosti nemusí byť rovnakým postojom pripísaný rovnaký morálny status. Napríklad otroctvo môže byť prijímané so súhlasom a byť považované za súčasť každodenného života, bez toho, aby bolo vnímané ako niečo zlé a nemorálne. Z toho dôvodu nemôže žiadna z morálnych koncepcií tvrdiť, že bráni skutočné ľudské dobro.

Berlin teda uznáva rozmanitosť ľudských hodnôt a cieľov. Okrem toho, že podporuje ich mnohosť, už v úvode práce *Štyri eseje o slobode* kladie silný akcent na rešpektovanie individuálnej slobody a oslobodenie sa od nátlaku. Považuje to za dôkaz civilizovanej morálky alebo mravnej spoločnosti (Berlin, 1999a, s. 36 – 43). Dôraz na mravnosť je zmierňovaná úvahami, ktoré súvisia aj s negatívne chápanou slobodou. Berlin totiž tvrdí, že pluralizmus hodnôt zahŕňa istú „...mieru negatívnej slobody...“ (Berlin, 1969, s. 30). „Sloboda [však] nie je jediný cieľ človeka.“ (Berlin, 1999a, s. 222). Preto si myslím, že hodnoty sú nezameniteľné a (svojím spôsobom) jedinečné. Značí to, že ani slobodu nemožno nahradiť žiadnou inou hodnotou. Berlin totiž hovorí, že ak by bola, napríklad individuálna sloboda obetovaná v prospech realizovania iných cieľov alebo hodnôt, nemohlo by sa hovoriť o zvýšení slobody iného druhu. Napríklad spoločenskej alebo ekonomickej slobody. (Berlin, 1999a, s. 223).

Štruktúra systému hodnôt každého jedného človeka, ako som naznačila, interferuje v praktickom živote do rôznych oblastí života. Pre Berlina je však kľúčovou práve sociálno-politická oblasť. Táto sféra života človeka je pre neho zásadná, pretože dôsledky prístupu k hodnotám sa priamoúmerne odzrkadľujú v subjektívnom prežívaní človeka. Druhá časť štúdie sa preto bude niest' v intenciách tejto myšlienky.

3. HODNOTOVÝ PLURALIZMUS V SOCIÁLNO-POLITICKOM KONTEXTE

Počas Berlinovho života bol pluralizmus známym filozofickým konceptom, ktorý súvisel s politickým pluralizmom niektorých britských teoretikov považovaných za prívržencov politickej ľavice. Ide napríklad o mysliteľov ako Harold Laski či americkú tradíciu filozofických pragmatikov (ako Dewey, James, Hirst, Kramnick, Sheerman či Galston) (Thorsen, 2004, s. 5). Myšlienky, ktoré formuloval, však musia byť chápané aj v kontexte jeho doby. Thorsen zdôrazňuje, že Berlinove názory na liberalizmus či pluralitu by malo byť potrebné vnímať ako pokus o záchranu toho, čo je slušné a civilizované v časoch neslávnych politických experimentov a takmer neopísateľného utrpenia. Rovnako ako iných z jeho generácie, aj jeho politické a morálne názory formovali svetové vojny a s nimi spojené negatívne udalosti. Začalo to hľadaním

národnej solidarity, rovnosti a harmónie. „Skutočný pokrok“ a „skutočná sloboda“ skončili krviprelieváním. Z toho dôvodu je základným motívom Berlinovej tvorby snaha odhaliť chyby teórií a veľkých očakávaní vedúcich k týmto katastrofám. Jeho politická teória je preto antiutopická a antitotalitná. Berlin podporuje názor, že ak sa myšlienka dokonalosti spoločnosti (čo i len nepatrne) ukáže ako dosiahnuteľná, budú ľudia náchylní k takému konaniu, ku ktorému by za iných okolností neinklinovali. (Thorsen, 2004, s. 15). Myslím si, že práve na tomto základe Berlin rozvíril diskusiu o charaktere spoločnosti, v ktorej zisk moci dokáže deformovať mienku človeka, spôsobovať utrpenie, brániť rozvoju spoločnosti a taktiež pôsobiť deštruktívne na morálnu stránku človeka. Spomenuté podnety pôsobili v Berlinovi rast podpory myšlienky pluralizmu. Očividná preferencia „doktríny pluralizmu“ sa odzrkadlila aj v analýzach myšlienok o histórii, židovstve, spolupatričnosti a v neposlednom rade v ideách o slobode. Slobodu človeka totiž vnímal ako podmienku i dôsledok nielen hodnotového, politického, ale i kultúrneho pluralizmu či pluralizmu prejavujúceho sa v ďalších oblastiach života človeka.

Ian Macenzie hovorí, že Berlinovým hodnotovým pluralizmom je zaujímavé zaoberať sa preto, lebo práve na ňom stojí celý jeho ideový koncept. Len prostredníctvom pochopenia myšlienky pluralizmu je možné dozvedieť sa viac o ťažiskových a smerodajných bodoch jeho práce, ako napríklad o podpore negatívnej slobody a s ňou spojenej slobody minimálnej alebo o prirodzenosti človeka. V neposlednom rade je dôvodom Berlinovho akcentu na hodnotový pluralizmus jeho sympatizovanie s liberálnymi názormi na politiku. O týchto pohľadoch (o pluralizme a liberalizme) nemožno však uvažovať a hovoriť ako o rovnakých, nemožno ich považovať za prekrývajúce sa koncepty (Meckenzie, 1999, s. 325).¹¹ Dokazujú to viacerí myslitelia, medzi nimi napríklad John Grey¹² či, John Kekes¹³.

Aj vďaka početným interpretátorom sa javí byť Berlinovo stanovisko v súvislosti s predmetným bodom definitívne – pluralizmus znamená liberalizmus. Okrem už spomenutého píše: „Pluralizmus s mierou „negatívnej“ slobody, ktorú prináša, sa mi zdá pravdepodobnejší a humánnejší ideál, ako cieľ tých, ktorí hľadajú [...] ideál „pozitívneho“ sebaovládania...“ (Berlin, 1969, s. 30). Napriek tomu, že Berlinov postoj možno považovať za jednoznačný, existujú vyhlásenia, v ktorých sa o danom probléme nezmieňuje rovnako. Ide napríklad o reakciu na Roberta Kocisa¹⁴ v spise *Reply to Robert Kocis*. Berlin uvádza: „...základná sloboda voľby jednotlivcov alebo spoločností s určitými cieľmi výhodnejšia než ostatné sa predpokladá v pluralite, ktorú obhajujem alebo akúkoľvek doktrínu, ktorá si zaslúži byť označená za etickú. Ale to je ... niečo, čo sa úplne líši od konceptu „negatívnej slobody“, ktorá sa v mojej prednáške vzťahovala len na politický život.“ (Berlin, 1983, s. 5). Uvedené vyjadrenie podľa môjho názoru neposkytuje jednoznačnú odpoveď na otázku vzájomného vzťahu medzi pluralizmom a liberalizmom, najmä pokiaľ ide o hľadanie zdroja privilegovania negatívnej slobody na základe etického pluralizmu. Podľa môjho názoru súvzťažnosť pluralizmu a liberalizmu v Berlinovom koncepte determinuje presvedčenie, že liberálne inštitúcie sú založené na predstave početnosti a rozmanitosti hodnôt.

¹¹ Mackenzie dodáva, že je úplne konzistentné založiť liberálnu politickú filozofiu a pridržiavať sa monistického pohľadu na morálku, čoho príkladom je J. S. Mill alebo Machiavelli, ktorý sa hodnotového pluralizmu naopak pridržiaval, no liberalizmu sa vyhýbal (Meckenzie, 1999, s. 325).

¹² „Ak je silná verzia pluralizmu pravdivá, liberalizmus je neobhájitelný.“ (Gray, 1998, s. 18). „Pluralita a liberalizmus sú súperiace doktríny.“ (Gray, 1998, s. 34).

¹³ „Liberalizms a pluralizmus teda nemôžu držať pohromade.“ (Kekes, 1993, s. 207).

¹⁴ Ide o reakciu na Kocisov článok *Toward a Coherent Theory of Human Moral Development: Beyond Sir Isaiah Berlin's Vision of Human Nature*.

V tejto mnohosti sa však akoby vynímala jedna hodnota, a to hodnota slobody, ktorá je charakteristickou a dominantnou hodnotou liberalizmu. Možno sa len domnievať, či práve motív slobody (charakteristickej nielen pre doktrínu liberalizmu, ale aj ako jednej z hodnôt spomedzi množstva iných v pluralizme) motivoval Berlina k spojeniu a vzájomnej podpore týchto dvoch myšlienok. Avšak takéto spojenie sa nejavy ako argumentačne dostatočne silné. Napriek tomu, že Berlin neustále zdôrazňoval pozíciu a úlohu hodnoty slobody, uvedomoval si, že nielen sloboda je pre ľudí žijúcich v spoločnosti významná. Ľudia majú a hľadajú rôzne hodnoty. Niektoré z nich sa dostávajú do vzájomných (niekedy trvalých) stretov. Myslím si, že práve z toho dôvodu je sloboda v pluralitnej spoločnosti len jednou z rady ďalších hodnôt, ktorá musí konkurovať iným hodnotám. „Rozsah slobody človeka alebo ľudí rozhodnúť sa žiť podľa vlastného želania musí byť vyvážený požiadavkami množstva ďalších hodnôt, z ktorých rovnosť, spravodlivosť, šťastie alebo bezpečnosť, alebo verejný poriadok sú asi najzreteľnejšími príkladmi.“ (Berlin, 1969, s. 29). Pluralita hodnôt (ktorú Berlin tak dôsledne akcentuje vo viacerých svojich spisoch a ktorá je podľa neho základom liberálnej spoločnosti) znamená, že sloboda nemôže byť jednoznačná, nemenná a dominantné kritérium spoločenského konania (Berlin, 1969, s. 29). Z toho dôvodu nemožno tvrdiť, že len v liberalizme podporujúcom primárne hodnotu slobody je možné hovoriť o pluralizme hodnôt. Pluralizmus sa nemusí nevyhnutne viazať na myšlienku liberalizmu.

Z pohľadu hodnotového pluralizmu, myslím si, neexistuje žiadna nutne logická spojitosť s liberalizmom, ak nebudeme brať do úvahy neisté psychologické prepojenia. Ako som poukázala na základe Berlinových neskorších vyjadrení, ukazuje sa, že sám upúšťa od svojich jednoznačných a neochvejných vyhlásení spájajúcich ideu pluralizmu s myšlienkou liberalizmu. Nie vždy je preto potrebné spájať hodnotový pluralizmus s ideami liberalizmu. Podľa mňa tam, kde Berlin môže, neustále akcentuje diferenciu ľudí a ich hodnotovú rozmanitosť, pričom pre ľudí požaduje aspoň minimálny priestor na presadzovanie vlastných hodnôt a cieľov. A liberalizmus, je pre neho práve tá doktrína, ktorá mu postačuje na to, aby spoločnosť podporovala uznanie mnohosti subjektívnych hodnôt. Ako poznamenáva Lassman, dôležitú úlohu pri podpore takéhoto pohľadu zohral u Berlina aj význam nesúmerateľnosti. V praxi to znamená, že žiadny štát alebo iná politická autorita nemôže mať dobrý dôvod na uvalenie a presadzovanie akejkolvek konkrétnej hodnoty (prípadne kombinácie hodnôt) na svojich občanov. Podpora autoritárskych alebo *de facto* neliberálnych režimov by tak v skutočnosti popierala platnosť (takto chápaného) pluralizmu (Lassman, 2006, s. 219). Z toho dôvodu systém, ktorý pripúšťa usporiadanie spoločnosti vybudovanej na uložení povinností, a zároveň niektoré práva potláča (napríklad právo slobody prejavu), možno označiť za nespravodlivý, neetický či negujúci právo na rovnosť (Berlin, 1999a, s. 223). Podľa môjho názoru, to však závisí od konkrétnych úprav. Pretože, ak dôjde k istým reštrikciám, ide o dôsledok, kedy sa systém usiluje o ochranu pred väčšou nespravodlivosťou, väčším zlom (ktorý sa dotýka väčšej časti jeho občanov). V konečnom dôsledku to ešte nemusí znamenať nemorálnosť alebo zamedzovanie hodnotovému pluralizmu v štruktúre politického systému. Berlin podľa mňa vníma ako neetické a nespravodlivé také usporiadanie, kde vzniká diferenciacia v základných možnostiach a príležitostiach členov spoločnosti, teda kde existujú nerovnosti v miere nezávislosti medzi nimi. Odmietajú teda diferenciu medzi ľuďmi najmä na úrovni politickej alebo právnej. Z toho dôvodu v týchto oblastiach rázne odmieta ak sa jeden nadraduje nad druhého, pretože sa tým siahajú na slobodu „slabšieho“. Berlin preto dodáva, že sloboda silných alebo mocných musí byť obmedzená, bez ohľadu na to či sa jedná o fyzickú alebo o ekonomickú silu (Berlin, 1969, s. 29). Ak by však k žiadnemu obmedzeniu silných jednotlivcov alebo politických subjektov

nedošlo, vznikol by problém. Usporiadanie takejto spoločnosti by tak mohlo nadobudnúť až status tyranie.

Nazdávam sa, že aj variant spoločnosti vybudovanej čisto na princípoch egalitarizmu by bol pre neho neprijateľným. Jeho vnímanie ľudí v spoločnosti sice podporuje diferenciu osôb, avšak každá jedna osoba musí mať úctu ku slobode druhého človeka. Myslím si, že práve opísaná situácia je jedným z najzreteľnejších príkladov hodnotových konfliktov v sociálno-politickej oblasti, o ktorých Berlin hovorí. „Sloboda, v ktoromkoľvek zmysle, je večný ideál, či individuálny alebo spoločenský. Rovnako aj rovnosť. Ale dokonalá sloboda (aká musí byť v dokonalom svete) nie je kompatibilná s dokonalou rovnosťou. Ak má človek slobodu urobiť čokoľvek, čo si vyberie, potom silný zlikviduje slabého, vlci budú jesť ovce a to zničí rovnosť. Ak má byť dosiahnutá dokonalá rovnosť, potom sa ľuďom musí zabrániť, aby sa navzájom predstihovali, či už v materiálnom alebo intelektuálnom alebo duchovnom úspechu, inak dôjde k nerovnostiam.“ (Berlin, 2013, s. 26). Napriek tomu, že Berlin využíva „absolútne“ termíny – „dokonalá sloboda“ a „dokonalá rovnosť“, si myslím že výsledok dokonalosti nie je v reálnej sociálno-politickej oblasti žiaduci. Voľba kompromisu je lepším riešením. Nie je potrebné robiť striktné rozhodnutia.¹⁵ Dokonalá rovnostárska spoločnosť alebo úplne liberálna spoločnosť vedú len k ľudskému utrpeniu a chaosu (Berlin, 1999b, s. 81). Myslím si tiež, že by bolo ťažké predstaviť si rovnostárske usporiadanie spoločenského systému v praxi. Avšak Berlin upozorňuje, že žiaden človek sa nemôže preceňovať, teda byť viac ako niekto iný (Berlin, 1999b, s. 81). Myslím si, že ide o akcentovanie pozície, že všetci sme si rovní, pokiaľ sa pohybujeme v oblasti politickej a právnej rovnosti. Rovnosti ekonomickej či sociálnej však prikladá menšiu vážnosť a pripúšťa aj potrebu diferencie. Berlin si uvedomuje, že ak by sa v spoločnosti zabezpečila politická sloboda a právna rovnosť, silní, inteligentní či ambiciózni ľudia by mali potenciál obohatiť sa alebo získať politickú moc na úkor slabších, čo by viedlo k nerovnostiam (Berlin, 1999b, s. 93). Podľa Berlina majú politická sloboda a právna rovnosť často dopad na ekonomické a sociálne nerovnosti. Podstatu jeho názorov vidím v tom, že ľudia majú rovnaké politické práva alebo práva, napríklad na kúpu či predaj majetku. Do uplatnenia týchto práv a nárokov nemôžu vstupovať faktory (alebo privilégia) spojené s farbou pleti, fyzickým vzhľadom alebo inými nezmeniteľnými ľudskými črtami. Avšak ak niekto dokáže na základe vlastných zručností, využitia prírodných zdrojov získať majetok alebo istú spoločenskú pozíciu a ekonomicke alebo sociálne sa odlišiť od iných členov spoločnosti, neznamená to, že porušuje princíp právnej rovnosti alebo politickej slobody (Berlin, 1999b, s. 94). Pre Berlina je to dôsledok, ktorý musíme akceptovať, pokiaľ nechceme, aby boli fyzické a psychické rozdiely medzi ľuďmi čo najmenšie. V opačnom prípade by sa mohlo zdať, že Berlin popiera pluralitu osôb. On len nechce, aby spoločnosť podporovala stanovisko nepatrnej alebo len minimálnej odlišnosti. Takáto uniformná spoločnosť by totiž atakovala napredovanie spoločnosti. V ľudských spoločenstvách by boli sice znížené rozdiely v zaobchádzaní medzi jednotlivými členmi (možno až) na minimum, avšak docielila by sa tým len stagnácia spoločnosti ako celku. Dôvod jej nenapredovania by spočíval v tom, že človek by nepociťoval potrebu kreatívnosti, neexistovala by nielen individuálna, ale ani kultúrna rozmanitosť.¹⁶

¹⁵ Striktné rozhodnutia reprezentujú zasadzovanie sa o jednoznačné stanovisko, teda buď za (dokonalú) slobodu alebo (úplnú) rovnosť.

¹⁶ V tomto bode je možné vidieť čiastočný prienik Berlinových a Hayekových myšlienok. Porovnaj Hayek, F. A. (2001): *Právo, zákonodárstvo a svoboda: Nový výklad liberálnych princípů spravodlivosti a politickej ekonomie*, PROSTOR, s. 82 a Berlin, I. (1999b): *Concepts and Categories: Philosophical Essays*, Princeton University Press, s. 94.

Ak je hodnotový pluralizmus skutočný a správny, potom akýkoľvek režim, ktorý sa snaží ospravedlniť odvolávanie sa na jedno skutočné ľudské dobro alebo jednu skutočnú hodnotu (alebo argumentuje tým, že práve v ňom existuje pravá hierarchia ľudských hodnôt) je nelegitímny. Ako som už naznačovala, hodnotový pluralizmus (vo väčšine Berlinových myšlienok) znehodnocuje neliberálne a liberálne monistické režimy. V Berlinovom prípade ide o vylučovanie, najmä marxistického totalitarizmu, ale rovnako aj Kantovho alebo utilitaristického liberalizmu. Berlin akceptuje len režimy vystavené na pluralistických základoch a režimy akceptujúce liberálne princípy. Avšak aj Gray zdôraznil, že neexistuje žiaden dobrý dôvod, aby sme predpokladali, že takéto režimy (režimy podporujúce hodnoty pluralizmu) budú liberálne. Píše: „*Je pravda, že hodnotový pluralizmus podkopáva všeobecné tvrdenia neliberálnych spoločností, ktoré sú marxistické, utilitárske alebo pozitivistické, platonistické, kresťanské alebo moslimské, vo svojich základoch; ale doterajšie ľudské dejiny a ľudská vyhládka na pravdepodobnú budúcnosť prekypuje neliberálnymi kultúrami, ktoré sú partikulárne, nie univerzalistické v hodnotách, ktoré požadujú stelesnenie. Autoritárske režimy, ktoré sú udržiavané hinduistickou, šintoistickou alebo ortodoxnou židovskou doktrínou alebo ktoré sa snažia zachovať miestnu cestu života, nedávajú žiadnu z univerzálnych tvrdení, že hodnotový pluralizmus rozvracia.*“ (Gray, 1997, s. 151). Berlin si podľa mňa pevne stojí za svojim presvedčením. Jeho obava smeruje skôr k tomu, aby u ľudí nevznikli tendencie chcieť obetovať svoju individuálnu slobodu v prospech vyššieho dobra, v prospech spoločnosti. Mohlo by sa zdať, že svet hodnôt v spoločnosti odmietajúcej hodnotový pluralizmus tak bude vyvážený a harmonický. Pravda je však opakom. Obetovanie individuálnej slobody by síce mohlo za istých podmienok zvýšiť ekonomickú alebo sociálnu slobodu, avšak došlo by už k miešaniu rôznych hodnôt. Taktiež je pravda, že k určitým reštrikciám v rozsahu individuálnej slobody musí vo fungujúcej (na základe Berlinových výrokov – liberálnej) spoločnosti prísť. Nie však za cenu jej úplnej straty. Znamená to, že Berlin neodmieta len absolutizáciu slobody, ale aj druhý extrém, ktorým je jej úplná strata.

Individuálna sloboda má pre človeka a spoločnosť význam. Nie však jednoznačne dominantný alebo irelevantný. U každej osoby je jej význam diferentný. Preto ak sa tvrdí, že hodnoty, akými sú sloboda či rovnosť, nemôžu viesť ku konfliktu, vznikol by problém. Snaha presvedčiť ľudí, aby uverili nekonfliktnosti hodnôt, by mohla znamenať neschopnosť uvedomiť si význam ponechania alebo dôležitosť obetovania niektorých hodnôt (v prospech iných). V prípade zrieknutia sa niektorých hodnôt, by ľudia mohli pristúpiť, napríklad na odňatie slobody v prospech zníženia nerovností, čo by však v skutočnosti mohlo pôsobiť ako podpora tendencií negujúcich význam individuálnej slobody. Na spoločensko-politickej úrovni by boli podporené tendencie smerujúce k neliberálnym režimom. Aby nedochádzalo k podpore takýchto ilúzií, je podľa môjho názoru pre Berlina dôležité, aby sme videli rozdiel medzi prostriedkami slobody¹⁷ a samotnou podstatou slobody. Podstatou Berlinovej koncepcie slobody je totiž preferencia negatívnej slobody, kedy slobodné činy neprekážajú konaniu druhých. Podstata slobody je však ohrozená, ak jednotlivec alebo spoločnosť pripustí zámerné zasahovanie či nátlak iných. To však nebráni prítomnosti prostriedkov na využívanie slobody.

„Extrémy“, akými sú sklony k budovaniu (*de facto*) autoritárskych spoločností alebo preferovanie jednej hodnoty (napríklad snaha o striktnú rovnosť), by Berlin podľa mňa jednoznačne odsúdil. Jeho predstava skôr smeruje k tomu, aby mali ľudia možnosť mať istú

slobodu, aby mohli sami voliť smerovanie ich života. Ako hovorí: „...mieru slobody [...] je nutné vyvážiť nárokmi množstva iných hodnôt: najsamozrejmejšími príkladmi je asi rovnosť, spravodlivosť, šťastie, bezpečnosť alebo verejný poriadok.“ (Berlin, 1999a, s. 277). Znamená to, že považuje rešpektovanie princípov spravodlivosti alebo pociťovanie viny či zahanbenia z nadmernej nerovnosti za prvky rovnako podnecujúce život človeka ako túžbu po slobode (Berlin, 1999a, s. 277). Keďže sa zdá, že sloboda nie je jediným motivátorom života človeka, ale jeho konanie determinujú aj iné „morálne brzdy“, racionálne či iracionálne podnety, o slobode ako o neobmedzenej a primárnej hodnote v živote človeka alebo národa nemožno hovoriť. Zároveň preto možno tvrdiť, že sloboda nie je najdôležitejšie kritérium spoločenského života.

4. ZÁVER

Cieľom štúdie bolo analyzovať a interpretovať hodnotový pluralizmus Isaiaha Berlina. Mojou snahou bolo poukázať na pozíciu slobody v systéme hodnôt. Venovala som sa nielen samotnému významu hodnotového pluralizmu, v ktorom som poukázala na tri jeho dôležité charakteristiky, ale poukázala som aj na prejav pluralizmu v sociálno-politickej oblasti. Zistila som, že prijatie perspektívy hodnotového pluralizmu ako morálnej štruktúry podporuje teoretický postoj, ktorý je citlivejší na prax a kontextuálne črty. Berlin pripomína, že žiadna doktrína alebo ideológia nedokáže riešiť všetky praktické problémy ľudstva. Keby sa našlo, ponúklo a aplikovalo takéto riešenie, vznikli by totalitárne hrôzy bez ohľadu na to, či by takéto konanie ospravedlňovalo hájenie ideí liberalizmu alebo socializmu. Z toho dôvodu by nemal človek súhlasiť s myšlienkou, že len jediná hodnota alebo preferencia jedného spoločného dobra, ktoré je všeobecne záväzné, je tou jedinou správnu cestou k spokojnému, plnohodnotnému s šťastnému životu. Na tomto základe si dovoľím tvrdiť, že Berlinova sloboda nie je jedinou ani dostatočnou hodnotou v ľudskom živote. Jeho zámerom nie je ostatné hodnoty relativizovať alebo úplne popierať v prospech slobody. Lepším spôsobom ako k slobode pristupovať, je považovať ju za príležitosť k uskutočneniu, zdôrazňuje Berlin. Sloboda je jednou z hodnôt, ktoré rámujú ľudské konanie (Berlin, 1999, s. 49), avšak jej pozícia (v zmysle, či je pre človeka primárnou hodnotou alebo hodnotou z rady ďalších dôležitých hodnôt) závisí od konkrétneho – praktického kontextu, v ktorom sa osoba nachádza.

V spoločnosti, kde je zaručená politická sloboda,¹⁸ nie je istá záruka spravodlivosti (Brink, 1996, s. 89), rovnosti alebo inej významnej hodnoty. Naopak, pri záruke spravodlivosti, rovnosti (ako bolo v texte ukázané) či inej hodnoty, nemusí byť praktizovaná hodnota slobody. Brink dodáva, stanovením rovnakých práv, slobôd (či iných hodnôt) hrozí riziko právne ošetrených bojov o rôzne výhody,¹⁹ čo v konečnom dôsledku vedie k nerovnostiam a obmedzeniam (Brink, 1996, s. 89). Znamená to, že otázka primárnosti slobody je len vecou pohľadu, vzhľadom na úzku súvislosť s inými hodnotami. Z toho dôvodu druh politiky, ktorý najlepšie vyhovuje tejto interpretácii pluralizmu nie je ani agresia (v zmysle agresívneho presadzovania jedného spoločného dobra alebo skupiny hodnôt) orientovaná na moc, ani politika presadzovania nepreniknuteľného spoločenského dobra. Skutočná politika hodnotového pluralizmu je napriek mnohým kritikám pre Berlina zásadne liberálnou politikou podporujúcou „ľahšiu“ koncepciu

¹⁷ Prostriedkami slobody je v tomto prípade potrebné chápať nástroje na uskutočnenie slobody. V praxi môže ísť o zabezpečenie slobody výberu, voľby alebo prejavu.

¹⁸ Ide o politickú slobodu, ktorá zaručuje právo voliť, zastávať verejné úrady, slobodne sa prejavovať, združovať, kde je sloboda myslenia či svedomia, nedotknuteľnosť osoby a jej práv na majetok (Brink, 1996, s. 89).

¹⁹ Rôznymi výhodami rozumej o hospodárske, sociálne a iné (Brink, 1996, s. 89).

spoločenského dobra, na ktorom sa všetci rozumní občania môžu dohodnúť a popierať kontroverznejšie morálne koncepcie.

Zdroje

1. AARSBERGEN-LIGTVOET, C. (2006): *Isaiah Berlin: A Value Pluralist and Humanist View of Human Nature and the Meaning of Life*, Rodopi.
2. BERLIN, I. (1969): Two Concepts of Liberty, *Four Essays on Liberty* [online], 2016-12-11, Dostupný na adrese: <http://cactus.dixie.edu/green/B_Readings/I_Berlin%20Two%20Concepts%20of%20Liberty.pdf>.
3. BERLIN, I. (1983): Reply to Robert Kocis, *Political Studies* 31 (3), 388-93.
4. BERLIN, I. (1992): *Das krumme Holz der Humanität: Kapitel der Ideengeschichte*, S. FISCHER.
5. Berlin, I. (1998): The First and the Last, *The New York Review of Books* [online] 45 (8), [prístupný 2018-03-20], dostupný na adrese: <<http://www.cs.utexas.edu/users/vl/notes/berlin.html>>.
6. BERLIN, I. (1999a): *Čtyři eseje o svobodě*, PROSTOR.
7. BERLIN, I. (1999b): *Concepts and Categories: Philosophical Essays*, Princeton University Press.
8. BERLIN, I. (2013): *The Power of Ideas*, Princeton University Press.
9. BRINK, B. (1996) Spravedlnost a solidarita: Diskuse v politické filosofii medzi liberály a komunisty, v Velek, P. (ed.) *Spor o liberalizmus a komunitarizmus*, FILOSOFIA, 55 – 113.
10. GRAY, J. (1997): *Isaiah Berlin*, Princeton University Press.
11. GRAY, J. (1998): Where Pluralists and Liberals Part Company, *International Journal of Philosophical Studies* 6 (1), 17-36.
12. KEKES, J. (1993): *The Morality of Pluralism*, Princeton University Press.
13. LASSMAN, P. (2006): Pluralism and its Discontents: John Gray's Counter-Enlightenment, *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 9 (2), 211-255.
14. MACKENZIE, I. (1999): Berlin's defence of value pluralism: Clarifications and criticisms, *Contemporary Politics* 5 (4), 325-337.
15. TALISSE, R. B. (2015): Value Pluralism: A Philosophical Clarification, *Administration & Society* 47 (9), 1064-1076.
16. THORSEN, D. E. (2004): *On Berlin's Liberal Pluralism*, Department of Political Science: University of Oslo.